

Wiesław Maik

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Nowatorski i interdyscyplinarny charakter twórczości naukowej profesora Zbyszka Chojnickiego

Zarys treści: Artykuł określa nowatorski i interdyscyplinarny charakter twórczości naukowej profesora Zbyszka Chojnickiego na przykładzie wybranych nurtów jego działalności. Wskazuje na źródła i podstawy tego nowatorstwa i przedstawia wpływ Profesora na rozwój powojennej geografii w Polsce.

Słowa kluczowe: nauka, twórczość naukowa, autorytet naukowy, szkoła naukowa, innowacyjność, interdyscyplinarność

Wprowadzenie

Prof. Zbyszko Chojnicki w pracy zawierającej rozważania o istocie i złożoności nauki charakteryzuje ją jako pewnego rodzaju system społeczno-poznawczy, który „wykazuje swoją odrębność w stosunku do innych podsystemów społeczeństwa (polityki, gospodarki, kultury) poprzez specyfikę celów działalności (poznanie rzeczywistości i jej przekształcenie), środków (opracowanie i stosowanie metod i technik badawczych) oraz rezultatów (wiedza naukowa)” (Chojnicki 2009). To całościowe i integralne ujęcie nauki oddaje istotę i specyfikę działalności naukowej Profesora. W tym ujęciu na pierwszy plan wysuwa się pogląd, że „nauka jest wiedzą o charakterze społecznym i jest kształtowana przez relacje społeczne zachodzące w społeczności naukowców oraz oddziaływanie czynników zewnętrznych (społecznych, ekonomicznych) warunkujących formy i funkcje wiedzy” (Chojnicki 2009).

To ujęcie nauki wyróżnia prace Profesora w literaturze geograficznej. Ważnym elementem funkcjonalnym w tym systemie społeczno-poznawczym jest społeczność naukowa, którą tworzą ludzie związani z działalnością badawczą. Podstawową grupę w tej społeczności stanowią twórcy nauki, prowadzący badania w określonej dziedzinie, których wyniki tworzą nową wiedzę o charakterze innowacyjnym. Kategoria twórców jest w tym systemie podstawowa w takim sensie,

że bez niej nie byłoby rozwoju nauki. Marciszewski (1987) do twórców nauki zalicza tych uczonych, którzy uzyskują twierdzenia naukowe o dużej doniosłości, tj. rozwiązują ważne problemy, dobrze uzasadnione i nietrywialne.

Stwierdzenia te stanowią dogodny kontekst w rozważaniach o nowatorstwie twórczości naukowej prof. Zbyszka Chojnickiego. Uwagi poniżej zamieszczone nawiązują do dwóch źródeł jego działalności naukowej, ujawniając z jednej strony jej racjonalność, czyli intersubiektywną komunikowalność i sprawdzalność, a z drugiej metanaukowy charakter oparty na przeświadczeniu, że refleksja nad nauką i badaniami naukowymi powinna odwoływać się do filozofii (Chojnicki 2004).

Nurty tematyczno-problemowe twórczości naukowej prof. Zbyszka Chojnickiego

Działalność naukowo-badawcza Profesora obejmowała wiele dziedzin i nurtów tematycznych. Rezultatem były dokonania naukowe o dużej doniosłości i szerokim oddziaływaniu, wykraczające nierzadko poza geografię i tworzące wiedzę naukową o charakterze innowacyjnym. Do głównych nurtów tej działalności należą:

- problematyka filozoficzno-metodologiczna geografii,
- modele i metody matematyczno-statystyczne w geografii,
- koncepcje i założenia teoretyczno-badawcze,
- problemy filozoficzne i metodologiczne czasu, przestrzeni i rozwoju społeczno-gospodarczego,
- problemy współczesnego świata,
- diagnozy stanu i programy rozwoju geografii i geografii społeczno-ekonomicznej,
- problemy gospodarki przestrzennej i studiów regionalnych,
- studia empiryczne wyznaczające nowe pola badawcze geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce.

Wykaz ten nie jest zapewne kompletny, nie spełnia także warunku rozłączności. Warto podkreślić, że prace Profesora w sposób ścisły i precyzyjny podejmowały wiele zagadnień, wnosząc ważne przesłanki do nowego ich ujęcia i rozwiązania. Niejednokrotnie były to problemy mało dyskutowane w literaturze geograficznej, kreślone w szerokiej perspektywie filozoficznej i metodologicznej. Wiele z nich miało charakter metanaukowych rozważań i refleksji nad istotą i statusem poznawczym nauki, zwłaszcza geografii. Ich wyróżniającą cechą była dążność do pogłębionej analizy teoretycznej i metodologicznej i przekonanie oparte na stanowisku realizmu naukowego, że osiągalna jest prawdziwa wiedza o świecie.

Nie sposób szczegółowo omówić wszystkich wyróżnionych dziedzin i nurtów badawczych. Przedstawię niektóre z nich.

Problematyka filozoficzno-metodologiczna geografii

Rozprawy i prace poświęcone tej problematyce zajmują znaczącą pozycję w dorobku naukowym Profesora (por. Chojnicki 1999, 2010). Na podkreślenie zasługuje zarówno szeroki zakres i ranga poruszanej problematyki, jak i sposób i poziom rozważań i refleksji metanaukowej w tej dziedzinie. Budują one łącznie program filozoficzno-metodologiczny współczesnej geografii w postaci koncepcji, analiz i systematyzacji problemów oraz programów rozwojowych nawiązujących do zasad filozofii nauki i ujęcia systemowego. Pewnym podsumowaniem dokonań w tej dziedzinie jest model empiryczno-naukowy, który Profesor przedstawił na V Forum Geografów Polskich w 2009 r. (Chojnicki 2011).

Sposób i poziom rozważań filozoficzno-metodologicznych Profesora wyróżnia się znacząco wśród innych rozwiązań metodologicznych w literaturze geograficznej ze względu na precyzję, głębokość i metanaukowy charakter wypowiedzi. Wbrew tradycji myśli geograficznej Profesor odwołuje się w swych pracach metodologicznych nie tylko do prac geograficznych, lecz również do rozwiązań z innych dziedzin, głównie z filozofii nauki.

W artykule „Jakiej filozofii potrzebują geografowie” Profesor stwierdził, że podstawą filozofii geografii powinna być analityczna filozofia naukowa, ponieważ jedynie analizy i modele oparte na jej założeniach pozwalają dokonać istotnego postępu w zrozumieniu charakteru badań i wiedzy geograficznej. Konkretyzacją tego postulatu są nowatorskie prace na temat podstawowych kategorii ontologicznych geografii oraz koncepcje: terytorialnego systemu społecznego i regionu w ujęciu geograficzno-systemowym. Rozwiązania te zawierają konstrukty teoretyczne i pojęciowe określające prawdziwe relacje o świecie, adekwatne empirycznie (por. Chojnicki 1999). Oparte na operacjach sensotwórczych, izomorficznych z twierdzeniami logiki pozwalają unikać częstych błędów typu „idem per idem”, co oznacza w definiowaniu to samo przez to samo, czyli błędne koło w określeniu podstawowych kategorii geograficznych. Można uznać, że powielanie tego typu błędów w geograficznych rozważaniach metodologicznych było rodzajem obrony geografii przed głębszą refleksją epistemologiczną.

Wśród bogatego dorobku naukowego w dziedzinie filozofii i metodologii geografii na szczególną uwagę zasługuje konkretyzacja modelu empiryczno-naukowego geografii (Chojnicki 2010). Można przypuszczać, że istotną przesłanką w jego konstrukcji była krytyczna ocena stanu współczesnej geografii oraz niekorzystnych tendencji w postaci rozwoju ujęć antyempirycznych, uwarunkowanych często doktrynalnie lub ideologicznie. Zdaniem Profesora (Chojnicki 1999, 2010): geografia współczesna utraciła w znacznej mierze swoje społeczne i intelektualne znaczenie – odcięta od sporów i publicznych dyskusji, jakimi żywiła się w przeszłości, zwraca się ku samej sobie i do siebie się odwołuje, z intelektualnego punktu widzenia geografia znajduje się w stanie większego zamętu niż bywała zazwyczaj.

Model empiryczno-naukowy określa geografii jako naukę empiryczną. Jest zatem opozycją wobec prób zastosowania w geografii koncepcji i orientacji ideologiczno-doktrynalnych, traktowanych, głównie w nauce amerykańskiej, jako źródło radykalnej przebudowy geografii w ujęciu antyempirycznym. Zdaniem

Profesora przyjęcie jako założeń filozoficznych geografii koncepcji doktrynalnych i ideologicznych oznacza zerwanie epistemologiczne, tj. proces radykalnej transformacji charakteru poznawczego geografii, poprzez który przestaje ona występować w roli nauki empirycznej.

Model empiryczno-naukowy stanowi najbardziej obiektywną podstawę rozwoju geografii, ponieważ:

- wyposaża geografę we właściwości metodologiczne niezbędne do traktowania jej jako nauki empirycznej,
- stanowi podstawę do formułowania całościowych programów geografii,
- upatruje jedność geografii w jej empirycznym charakterze, na wspólnej bazie nauk empirycznych,
- zapewnia wspólność podstawowych standardów metodologicznych regulujących praktykę badawczą,
- jest charakteryzowany na szerokim gruncie filozofii nauki, czerpiąc z niej podstawy bez potrzeby odwoływania się do poszczególnych orientacji filozoficznych,
- sprzyja krytycyzmowi opartemu na postulacie jedności zawartym w analitycznych zasadach filozofii nauki.

Znaczenie tego modelu w dyskusji nad charakterem geografii jako dyscypliny naukowej i jej przyszłości można przyrównać do fundamentalnej pracy Davida Harveya „Explanation in geography” – tak jak w latach 50. i 60. ubiegłego wieku była ona kluczowym tekstem metodologicznym ówczesnego pokolenia geografów, tak współcześnie, w dobie kryzysu geografii, podobną rolę może odegrać sformułowany przez Profesora model empiryczno-naukowy traktowany jako współczesny model epistemologiczny naszej dyscypliny.

Modele i metody matematyczno-statystyczne w geografii

Zestawienie prac Profesora w tym zakresie świadczy o szerokich i różnorodnych dokonaniach naukowych. Prace te nie ograniczają się do zreferowania treści i sposobu ujęcia poszczególnych metod, zawierają także analizy postaci i sytuacji problemowej metod i modeli oraz ocenę ich wartości i zastosowań.

Dokonania Profesora w tym zakresie wpisują się w pełni w nurt przebudowy wzorca metodologicznego geografii, mającej na celu przekształcenie jej z nauki o charakterze idiograficznym w naukę o możliwościach wyjaśniających i prognostycznych. Proces ten – nazywany często zawężająco matematyzacją geografii – prowadził do osiągnięcia przez tę dyscyplinę wyższego statusu naukowego poprzez przejście od badania prostych zależności do badania złożonych całości strukturalnych oraz do rozwiązywania problemów teoretycznych w geografii.

Publikacje Profesora w tej dziedzinie sprawiły, że proces ten nabrał szerszego znaczenia i przyspieszenia, stanowiąc ważny element programu przebudowy podstaw metodologicznych geografii. Profesor odegrał w tych przemianach decydującą, nie do przecenienia rolę, tworząc szkołę naukową w zakresie metodologii geografii.

Ważną częścią dorobku Profesora w tej dziedzinie jest monografia pt. „Zastosowanie modelu grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno-ekonomicznych” (Chojnicki 1966). Miała ona nie tylko zasadnicze znaczenie dla ujednoczenia i generalizacji założeń teoretycznych tej grupy modeli, ale także ukazywała nowe perspektywy badań zjawisk przestrzenno-ekonomicznych. W przedmowie do tej pracy prof. Kazimierz Dziewoński pisał: „Autor daje wyczerpujący i krytyczny przegląd studiów ekonomicznych i geograficznych, które stanowiły kolejne etapy rozwoju samej metody, względnie posługiwały się modelami grawitacji i potencjału dla celów badawczych... Autor jednak nie ogranicza się do zreferowania treści i sposobu ujęcia tych studiów, lecz daje ich systematykę, opracowaną przez siebie w sposób oryginalny. Umożliwia to czytelnikowi ocenę wartości metody i jej zastosowań oraz otwiera szersze perspektywy na podstawowe zagadnienia metodyki badań naukowych”.

Koncepcje i preteorie geograficzno-przestrzenne

W warunkach nierozwiniętej w pełni wiedzy teoretycznej postępowanie badawcze w geografii powinno opierać się – zdaniem Profesora – na wykorzystaniu modeli teoretycznych formułowanych *a priori*, które pełnić mogą rolę preteorii uwzględniających specyfikę przedmiotową i problemową geografii. Na szczególną uwagę zasługują trzy koncepcje Profesora, które stanowią podstawę systemowego i geograficznego pojmowania rzeczywistości:

- koncepcja struktury sfery społecznej, określająca zróżnicowanie i scalenie przestrzenne i ekologiczne różnych układów zjawisk społeczno-ekonomicznych (niepublikowany tekst z 1995 r.),
- koncepcja terytorialnego systemu społecznego, która określa rzeczywistość w ujęciu systemowym, na którą składają się różnorodne systemy występujące na różnych poziomach, pełniące odmienne funkcje i przybierające różną postać (Chojnicki 1989),
- koncepcja regionu w ujęciu geograficzno-systemowym – stanowiąca próbę połączenia orientacji społecznej i systemowej na gruncie koncepcji terytorialnego systemu społecznego, rozszerzona o aspekt rozwojowy (Chojnicki 1996).

Wymienione koncepcje tworzą pewną całość prezentującą filozoficzny pogląd pojmowania świata, w którym podstawową kategorią pojęciową jest pojęcie systemu. Elementy konstytuujące te preteorie budowane są za pomocą środków logicznych i tworzą dedukcyjnie zamknięte zbiory twierdzeń. Rozpatrywane łącznie pozwalają w sposób komplementarny zintegrować różne aspekty rzeczywistości, zachować i objąć jej całą wieloznaczność w ramach jednolitego badania teoretycznego. Jednocześnie stwarzają pewną sytuację problemową wskutek integracji zespołu zagadnień i pojęć, które generują poszukiwania i dociekania naukowe oraz determinują poziom i treść dyskusji naukowych.

Istotą tych koncepcji jest systemowe i geograficzne ujmowanie rzeczywistości społecznej. Ujęcie systemowe opiera się na koncepcji systemizmu, czyli pojmowania i badania rzeczywistości jako „świata systemów”. Z kolei ujęcie geograficzne

uwzględnia te aspekty, które są przedmiotem zainteresowania geografii, a więc dotyczą przestrzennych i ekologicznych zjawisk społecznych. W wersji przedmiotowej ujęcie to przedstawia sformułowana przez Profesora koncepcja geograficznej struktury strefy społecznej określająca zróżnicowanie i scalenie przestrzenne i ekologiczne różnych układów zjawisk społeczno-ekonomicznych (Chojnicki 1995). Koncepcje te wraz z pracą o terytorialnym systemie społecznym (Chojnicki 1988) stanowią podstawę pojmowania regionu w ujęciu systemowo-geograficznym. Należy dodać, że wymienione koncepcje wykraczają swym znaczeniem i zastosowaniem poza zakres przedmiotowy geografii.

Koncepcje przestrzeni, czasu i rozwoju

Rozważania dotyczące tych koncepcji, prezentowane w dwóch artykułach (Chojnicki 1988, 1989), nawiązywały do postulowanej przez Profesora potrzeby głębszej refleksji filozoficzno-metodologicznej badanej przez geografę rzeczywistości. Ze względów poznawczych niezbędne jest – jego zdaniem – uporządkowanie i lepsze zrozumienie świata za pomocą najbardziej podstawowych pojęć zwanych kategoriami ontologicznymi.

Szeroko zarysowane rozważania na ten temat nawiązują do określonych w tekście założeń i stanowisk filozoficznych i przedstawiają: 1) podstawowe koncepcje czasu i przestrzeni, 2) formalne struktury przestrzeni i czasu, 3) ich rolę w przedmiotowej kategoryzacji świata, a także 4) w ujmowaniu dziedziny badań w naukach społecznych. Koncepcje przestrzeni i czasu mają zasadnicze znaczenie w poznawaniu świata – są one uwikłane lub stanowią elementy takich kategorii ujmowania rzeczywistości, jak proces, rozwój i postęp, struktura, system realny, determinizm i przyczynowość, rozmieszczenie i lokalizacja.

Odgrywają ważną rolę w kształtowaniu sposobu ujęć geograficznych, m.in. w badaniu czasoprzestrzennych właściwości świata czy też we wprowadzaniu własności i parametrów przestrzennych i czasowych jako zmiennych w modelach matematycznych. Praca dotycząca podstawowych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego (Chojnicki 1989) na gruncie analizy podstawowych kategorii przedmiotowych, takich jak zmiana i struktura, przedstawia charakter i funkcje poznawcze tej koncepcji w celu wykorzystania jej w analizie przestrzenno-ekonomicznej i regionalnej.

Diagnozy stanu i programy rozwoju geografii i geografii społeczno-ekonomicznej

Liczne prace dotyczące oceny stanu i perspektyw rozwoju geografii i geografii społeczno-ekonomicznej (por. Chojnicki 1999) są z jednej strony świadectwem autorytetu Profesora w środowisku geografów akademickich, a z drugiej świadczą o jego nowym podejściu w kreśleniu perspektyw i programów rozwojowych tych dziedzin badawczych. Na szczególną uwagę zasługują trzy prace przedstawiające: 1) zagadnienia i perspektywy rozwoju geografii ekonomicznej (Chojnicki 1973), 2) podstawowe zagadnienia metodologiczne rozwoju geografii ekonomicznej

(Chojnicki, Dziewoński 1975) oraz 3) refleksje dotyczące teraźniejszości i przyszłości geografii polskiej (Chojnicki 1986).

Ich nowatorstwo polega na oryginalnej ocenie stanu rozpatrywanych dziedzin (geografii lub geografii ekonomicznej) oraz prezentacji koncepcji kierujących na nowe lub szersze tory badania geograficzne. Do nowych propozycji należały podejście holistyczne połączone z analizą systemową oraz koncepcja dynamicznego strukturalizmu przestrzennego, które tworzyły podstawy nowoczesnego ujęcia i badania zmian i rozwoju układów przestrzennych w geografii ekonomicznej. Istotnym *novum* charakterystyki stanu i tendencji rozwojowych geografii polskiej jest przedstawienie jej w postaci systemu społeczno-poznawczego, co pozwala na spójną ocenę trzech jego elementów: 1) społeczności akademickiej geografów, 2) postępowania badawczego i jego wyników, 3) otoczenia tego systemu, tj. powiązań, roli i sytuacji społecznej geografii. Krytyczna ocena wymienionych elementów stała się punktem wyjścia do prezentacji programu dalszego rozwoju geografii polskiej.

Studia empiryczne wyznaczające nowe pola badawcze geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce

Formułowanie nowych problemów badawczych stanowi twórczy element nauki. Studia empiryczne Profesora i zespołu jego współpracowników były elementem programu badania przestrzennej organizacji terytorialnej systemu społeczno-gospodarczego Polski oraz jego podsystemów o przekroju regionalnym i branżowym. Otwierały nowe pola badań geograficznych w Polsce, poczynając od pionierskiej pracy Profesora poświęconej analizie przepływów towarowych w układzie międzywojewódzkim (Chojnicki 1961), kontynuowanej w postaci badania zmienności struktury społeczno-ekonomicznej kraju (Chojnicki i in. 1978). Jako *novum* podjęto problematykę gospodarki opartej na wiedzy (Chojnicki, Czyż 2006), nauki i edukacji w ujęciu przestrzennym i regionalnym (Chojnicki, Czyż 2000).

Podstawę teoretyczno-badawczą tych studiów empirycznych stanowiły koncepcje: terytorialnego systemu społecznego oraz regionu terytorialnego w ujęciu systemowym. Dzięki przestrzeganiu rygorów naukowych (obiektywizacja wyników, zastosowanie metod ilościowych i modelowania) prace te dostarczyły solidnej wiedzy opisowo-wyjaśniającej.

Interdyscyplinarny wymiar twórczości naukowej prof. Zbyszka Chojnickiego

Wyraża się on w różnych propozycjach i konkretyzacjach kreślonych w dwóch płaszczyznach: 1) w ramach nauk geograficznych w postaci postulatów i propozycji budujących jedność geografii oraz 2) interdyscyplinarnych koncepcjach teoretyczno-badawczych.

Zdaniem Profesora istnieją dwie drogi – strategie – budowy jedności geografii. Jedną z nich jest szeroka dyskusja nad założeniami filozoficzno-metodologicznymi geografii i jej teoretycznymi podstawami. Profesor rozwijał tę problematykę w wielu pracach publikowanych w latach 1984–2010 (por. Chojnicki 1999, 2010). Podsumowaniem tych rozważań stał się wspomniany już model empiryczno-naukowy geografii, który zakłada postulat metodologicznej jedności tej dyscypliny, oparty na założeniu, że zarówno geografia fizyczna, jak i geografia społeczno-ekonomiczna są naukami empirycznymi, a więc łączą je wspólne właściwości metodologiczne przysługujące empirycznej koncepcji nauki. Druga płaszczyzna integracji to podjęcie naczelných problemów badawczych geografii, o szerokim zasięgu, perspektywicznym, które rozwiązywane mogą być w sposób komplementarny przez geografję fizyczną i społeczno-ekonomiczną. Jako takie Profesor wymienił trzy koncepcje problemowe: 1) środowisko geograficzne – człowiek, 2) oddziaływanie w aspekcie przestrzennym i 3) globalizm – regionalizm.

Interdyscyplinarne ujęcia zawarte są w teoretyczno-badawczych koncepcjach terytorialnego systemu społecznego, regionu w ujęciu geograficzno-systemowym oraz propozycji uporządkowania koncepcji i pól badawczych studiów regionalnych. Niektóre prace Profesora mają charakter transdyscyplinarnych studiów. Dla przykładu integracja wiedzy o czasie, przestrzeni i rozwoju społeczno-gospodarczym tworzyła wiedzę, wykraczającą poza granicę geografii.

Źródła i podstawy nowatorstwa w działalności naukowej Profesora Zbyszka Chojnickiego

Dotychczasowe stwierdzenia potwierdzają nowatorski i interdyscyplinarny charakter twórczości naukowej Profesora. Warto zastanowić się zatem, jakie były źródła i podstawy tego fenomenu. Sądzić można, że kształtował go zespół powiązanych ze sobą przesłanek i okoliczności. Wymienię cztery z nich:

- Po pierwsze, źródłem nowatorstwa twórczości naukowej była głęboka i szeroka wiedza Profesora z różnych dziedzin, jego kompetencje, wysokie kwalifikacje i predyspozycje intelektualne.
- Po drugie, fundamentem tej innowacyjności była znakomita wiedza filozoficzna i metodologiczna Profesora, czego dowodem są liczne prace naukowe, w tym znakomita monografia pt. „Filozofia nauki. Orientacje, koncepcje, krytyki”, wydana w 2004 r. Wielką zasługą Profesora było wzmocnienie więzi geografii z filozofią na poziomie teoretyczno-metodologicznym.

Można przypuszczać, że zainteresowania problematyką filozoficzną i metodologiczną u Profesora rozbudził kontakt z dwoma wybitnymi uczonymi – Kazimierzem Ajdukiewiczem, jednym z twórców słynnej filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej, oraz Czesławem Znamierowskim, filozofem i teoretykiem prawa. Warto przypomnieć, że prof. Kazimierz Ajdukiewicz objął w 1945 r. Katedrę Teorii i Metodologii Nauk na ówczesnym Uniwersytecie Poznańskim, a w latach 1948–1952 pełnił funkcję rektora tej uczelni. Prof. Czesław Znamierowski był

do momentu przejścia na emeryturę w 1960 r. kierownikiem Katedry Filozofii i Teorii Prawa na tymże uniwersytecie. Studiujący w latach tuż powojennych na Wydziale Prawno-Ekonomicznym tego Uniwersytetu, w tym także przyszły prof. Zbyszko Chojnicki mieli sposobność bezpośredniego kontaktu z tymi uczonymi, słuchając wykładów i uczestnicząc w ich seminariach.

- Po trzecie, podstawę nowatorstwa w pracy naukowej Profesora tworzyły pewne dyrektywy metametodologiczne, które pełniły rolę układu sterującego pracy badawczej. Wnosiły one filozoficzny pogląd świata i nauki oraz system wartości, którym uczony kieruje się w procesie poznawania rzeczywistości. Kompleksowość i integralność tego systemu wyrażała się w tym, że łączył on w spójny sposób trzy elementy świadomości filozoficzno-metodologicznej badacza: ontologię, epistemologię i metodologię.

W płaszczyźnie ontologicznej system ten wyrażały powiązane ze sobą dwie koncepcje:

- (1) pojmowanie świata, rzeczywistości, za pomocą najbardziej podstawowych pojęć zwanych kategoriami ontologicznymi takich jak rzecz, obiekt, zdarzenie, proces, system, stan i zmiana stanu rzeczy,
- (2) systemizm, oparty na przekonaniu, że pojęcie systemu stanowi podstawową kategorię ontologiczną w opisie i wyjaśnianiu rzeczywistości. Zdaniem Profesora, ujęcie systemowe pozwala na lepsze uporządkowanie i lepsze zrozumienie charakteru świata i dostarcza efektywnych podstaw jego kategoryzacji.

Założenia epistemologiczne odnoszą się do ujmowania procesu poznawczego w nauce. Profesor twierdził, że zasadniczą sprawą w badaniach geografii jest obrona realizmu naukowego przed relatywizmem. Realizm w ujęciu współczesnym wyraża przekonanie, że osiągalna jest prawdziwa wiedza o świecie, a odkryte prawdy łączą się w spójną i niesprzeczną całość. Profesor wyrażał się krytycznie o koncepcjach relatywistycznych dominujących zwłaszcza w geografii anglosaskiej. Uważał, że przyjęcie założeń zawartych w orientacjach doktrynalnych oznacza zerwanie epistemologiczne w geografii, czyli radykalne ograniczenie walorów poznawczych, przez co przestaje ona występować w roli nauki empirycznej.

W warstwie metodologicznej dominowała teza o jednolitym modelu nauki, który zakłada wspólność celów, metod postępowania i struktur wiedzy naukowej. Umożliwia to rekonstrukcję filozoficzno-metodologiczną metod i modeli matematycznych, analizę ich postaci i sytuacji badawczych.

Wpływ prof. Zbyszka Chojnickiego na rozwój powojennej geografii w Polsce

Nowatorstwo w myśleniu, stawianiu i rozwiązywaniu problemów badawczych, szerokość i głębokość rozważań filozoficzno-metodologicznych, otwartość na nowe idee to czynniki, które decydowały o istotnym wpływie Profesora na rozwój powojennej geografii w Polsce. Rozpatrując w szerokim ujęciu ten wpływ, warto zestawić trzy fakty:

- 1) stworzenie pod kierunkiem Profesora szkoły naukowej w zakresie metodologii geografii i geografii społeczno-ekonomicznej,
- 2) uformowanie dzięki recepcji prac Profesora i jego oddziaływaniu na konferencjach i seminariach naukowych specyficznej szkoły myślenia, wykraczającej swym zasięgiem poza dziedzinę badań geograficznych,
- 3) uznanie Profesora za niekwestionowany autorytet naukowy jako wysoce kompetentnego twórcę wartości poznawczych oraz mistrza i nauczyciela myślenia spełniającego wysokie standardy metodologiczne.

Wymienione fakty łączą się ze sobą w sposób przyczynowo-skutkowy – autorytet naukowy Profesora budowały jego nowatorskie prace i programy naukowe, dokonania jako twórcy szkoły metodologii w polskiej geografii oraz kreatora szkoły myślenia i działania naukowego.

Warto podkreślić, że istotą autorytetu naukowego są kompetencje i osiągnięcia merytoryczne. Z autorytetem w nauce mamy zatem do czynienia, gdy pewien krąg ludzi nauki uznaje w praktyce zawodowej miarodajność jakiegoś uczonego jako wysoce kompetentnego twórcy wartości poznawczych, jako mistrza i nauczyciela myślenia i działania naukowego.

Rola autorytetu naukowego wzrasta głównie w sytuacjach kryzysowych, przejawiających się zmianami wzorców poznawczych, norm postępowania, struktur wiedzy i systemów czynności. W prawidłowo funkcjonującym życiu naukowym ludzie nauki poszukują miarodajnych twórców wartości poznawczych, mistrzów wskazujących nowe problemy, drogi i horyzonty, twórców tworzących fundamenty epistemologiczno-metodologicznych poszukiwań i dociekań. Inaczej mówiąc, nie ma normalnie funkcjonującego życia naukowego bez autorytetów.

Uznanie prof. Zbyszka Chojnickiego za niekwestionowany autorytet naukowy wynikało z Jego wielu zasług i dokonań, wśród których należy przede wszystkim wymienić:

- wytyczanie nowych dróg w myśleniu i działaniu naukowym,
- osiągnięcia w budowie teorii i programu metodologii geografii,
- rozwiązywanie nowych problemów naukowych w toku wzorowo prowadzonych badań,
- kierowanie zespołami badawczymi w ten sposób, aby możliwe było łączenie efektów poznawczych całej grupy z osiaganiem przez jej członków jednostkowych awansów naukowych i osobistej satysfakcji z udziału w pracach zespołu.

Szkołę naukową stworzoną przez Profesora można przedstawić jako dobrze zorganizowany system działań określonego zespołu indywidualności naukowych, który wykazuje zdolność funkcjonowania w dłuższym czasie, tworząc silny i wielostronny strumień innowacji w trzech dziedzinach: 1) teorii i metodologii, 2) pomnażania wiedzy empirycznej oraz 3) instrumentów oddziaływania na procesy rozwoju geografii. Istotą tej szkoły było tworzenie innowacji wyrażonych w pracach naukowych, programach badawczych oraz metodologii badań. Organizującym „rdzeniem” i instrumentem oddziaływania szkoły były konferencje naukowe, seminaria i serie wydawnicze.

Atrakcyjnym czynnikiem przyciągającym do szkoły badaczy z innych ośrodków geograficznych był program badań struktur i procesów społeczno-ekonomicznych w ujęciu przestrzennym i regionalnym. Nowością w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej są prace Profesora i jego współpracowników na temat gospodarki opartej na wiedzy, gospodarki kreatywnej, problemów innowacyjności polskiej gospodarki, rozwoju nauki i edukacji w ujęciu przestrzennym i regionalnym, problemów atrakcyjności lokalizacyjnej i konkurencyjności regionów oraz współzależności regionalnych. Ważnym elementem programu stały się badania gospodarki lokalnej i rozwoju lokalnego.

Zakończenie

Podsumowując, należy stwierdzić, że rola uczonego polega na pełnieniu różnych funkcji i czynności. Prof. Zbyszko Chojnicki jako niekwestionowany autorytet naukowy wpłynął w znaczący sposób na rozwój powojennej geografii, pełniąc rozmaite funkcje:

- 1) więziotwórczą, jako uczonego, który skupiał wokół siebie kręgi osób o wspólnych poglądach naukowych, dających temu wyraz w praktyce naukowej, w publikacjach i programach badawczych,
- 2) naukowotwórczą, jako twórcę dzieł, które wniosły istotny wkład do teorii i metodologii geografii, zwłaszcza poprzez opracowanie podstaw filozoficzno-metodologicznych geografii, rozwój metod i modeli oraz teoretyczną podbudowę generalizacji i prawidłowości geograficznych,
- 3) wychowawczą, jako nauczyciel norm i reguł wykonywania zawodu pracownika naukowego, a zwłaszcza metod tworzenia i ustalania wartości poznawczych.

Funkcje te wiążą się ściśle ze sobą, budując funkcję kulturotwórczą w postaci tworzenia więzi, tworzenia wiedzy oraz kształtowania osobowości tworzących wiedzę. Profesor swoim działaniem wypełniał znakomicie podstawowe przesłanie etosu uczonego polegające na dążeniu do sukcesywnego powiększania walorów poznawczych tworzonych teorii i stosowanych metod oraz na doskonaleniu kwalifikacji intelektualnych i kompetencji pracowników nauki.

Literatura

- Chojnicki Z. 1961. Analiza przepływów towarowych w Polsce w układzie międzywojewódzkim. Studia KPZK PAN, 1.
- Chojnicki Z. 1966. Zastosowanie modeli grawitacji i potencjału w badaniach przestrzenno-ekonomicznych. Studia KPZK PAN, 14.
- Chojnicki Z. 1986. Basic philosophical and methodological problems of space and time. Concepts and Methods in Geography, 3: 9–23.
- Chojnicki Z. 1986. Refleksje dotyczące teraźniejszości i przyszłości geografii polskiej. Przegląd Geograficzny, 58, 3: 357–377.
- Chojnicki Z. 1989. Podstawowe aspekty rozwoju społeczno-gospodarczego. [W:] A. Kukliński (red.), Współczesne problemy gospodarki przestrzennej Polski. Rozwój Regionalny, Rozwój Lokalny, Samorząd Terytorialny, 18: 107–121.

- Chojnicki Z. 1999. Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z. 2004. Podstawy filozoficzne geografii – jakiej filozofii potrzebuje geografia? [W:] Z. Chojnicki (red.), Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 191–207.
- Chojnicki Z. 2009. Nauka jako system społeczno-poznawczy. [W:] R. Maciołek, W. Maik, K. Sikora (red.), Problemy nauki i szkolnictwa wyższego. Wyższa Szkoła Gospodarki, Bydgoszcz, s. 17–39.
- Chojnicki Z. 2010. Model empiryczno-naukowy geografii. [W:] Z. Chojnicki (red.), Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne w geografii. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 81–103.
- Chojnicki Z. 2010. Koncepcje i studia metodologiczne i teoretyczne geografii. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z. 2011. Model empiryczno-naukowy geografii. [W:] A. Kostrzewski, W. Maik, R. Brudnicki (red.), Geografia wobec problemów współczesności. Funkcje poznawcze i praktyczne geografii. Bydgoszcz, s. 3–34.
- Chojnicki Z., Czyż T. 1997. Struktura przestrzenna nauki w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2000. Przemiany szkolnictwa wyższego w okresie transformacji w Polsce i jego zróżnicowanie regionalne. [W:] J.J. Parysek, H. Rogacki (red.), Procesy społeczno-gospodarcze w Polsce w końcu XX wieku. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 35–52.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2004. Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno-gospodarczego. [W:] J.J. Parysek (red.), Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989–2002. Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 13–24.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2006. Aspekty regionalne gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., Czyż T. 2007. Rola kapitału ludzkiego w kształtowaniu gospodarki opartej na wiedzy w Polsce. Przegląd Geograficzny, 79, 3–4: 423–438.
- Chojnicki Z., Czyż T., Parysek J. J., Ratajczak W. 1978. Badania przestrzennej struktury społeczno-ekonomicznej Polski metodami czynnikowymi. Geografia. T. 2. Oddział PAN w Poznaniu, PWN, Warszawa–Poznań.
- Chojnicki Z., Dziewoński K. 1978. Podstawowe zagadnienia metodologiczne rozwoju geografii ekonomicznej. Przegląd Geograficzny, 50, 2: 205–221.
- Chojnicki Z., Starkel L., Wróbel A. 1986. Główne kierunki rozwoju polskiej geografii. Przegląd Geograficzny, 58, 3: 323–338.
- Marciszewski W. 1987. Nauka. [W:] Filozofia a nauka. Ossolineum, Wrocław, s. 412–421.

Innovative and interdisciplinary character of the scientific output of Professor Zbyszko Chojnicki

Abstract: The article describes the innovative and interdisciplinary character of the scientific output of Professor Zbyszko Chojnicki using the examples of selected trends in his activity. It indicates the sources of and bases for this innovativeness and presents the Professor's influence on the development of post-war geography in Poland.

Key words: science, scientific output, scientific role model, scientific school, innovativeness, interdisciplinarity